

Leono Jovaišos auklėjimo mokslas: fundamentalumo ir inovatyvumo sinergija

Vanda Aramavičiūtė

Profesorė socialinių mokslų
(edukologijos) habilituota daktarė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra
Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius
Tel. (8 5) 266 76 25, n. 245 47 19

Elvyda Martišauskienė

profesorė socialinių mokslų
(edukologijos) habilituota daktarė
Vilniaus pedagoginio universiteto
Edukologijos katedra, Studentų g. 39,
Tel. 279 00 42

Straipsnyje siekiama pagrįsti auklėjimo aktualumą ir prieštaringumą globalizacijos iššūkių kontekste. Remiantis ankstesnių ir šiuolaikinių filosofų ir edukologų požiūriu, aptariamas auklėjimo vaidmuo asmenybės ugdymo procese. Suaktualinamas Leono Jovaišos – hodegetikos pagrindų kūrėjo – požiūris į auklėjimo mokslą. Fundamentalumo ir inovatyvumo diskurso kontekste analizuojamos esminės auklėjimo idėjos, susijusios su tam tikrų auklėjimo proceso struktūrinių komponentų paskirties ir specifikos apibrėžtimi.

Pagrindiniai žodžiai: globalizacija, auklėjimas, auklėjimo tikslai, turinys, pamatai ir principai, priemonės, metodai.

Įvadas

Turint galvoje postmodernizmo ir globalizacijos kontroversišką įtaką asmenybės ugdymui, auklėjimas tampa labai reikšminga funkcija, reikalaujančia ypatingo dėmesio. Globalizacija, suaktyvindama žmogaus atsivėrimą pasauliui ir išplėtodama jo ryšių bei veiksmų horizontus, kartu atitolina žmogų nuo aukštesnių vertybių ir idealų kaip pagrindinių asmenybės brandos šaltinių. Ypač prieštaringą įtaką globalizacija daro kultūrai – reikšmingai žmogaus dvasinio tapsmo ištakai. Kita vertus, nevienareikšmių globalizacijos iššūkių kontekste visų pirma atsiduria nacionalinė kultūra, kuri dėl greitai plintančio daugiakultūriškumo patiria nemažai ryškių transformacijų. Sociologų ir filosofų (Z. Baumano, 2007; M. Castells, 2005; A. Čiubrinsko,

2008; A. Giddenso, 2000; A. Jokubaičio, 2008; J. Tomlinsono, 2002; I. Šutinienės, 2008 ir kt.) požiūriu, pastaruoju metu sparčiai vykstantys tradicinių vertybių tęstinumo nebeužtikrinantys modernizacijos procesai pasireiškia tautinio identiteto atsiejimu nuo etninių ir kultūrinių bei lokalių elementų ar net jo atmetimu bei įteisinimu kaip kultūriškai hibridiško.

Globalizuotos kultūros ir postmodernios visuomenės pokyčiai, komplikuojantys žmogaus vertybių, tapatumo ir santykių raidos procesus, prieštaringai veikia žmogaus dvasinį pasaulį. Pasak W. Welcho (2002), kaitos daugiabingumas, kaip pagrindinis postmodernybės požymis, taiko į subtanciją, t. y. į žmogaus būties pagrindus, skverbiasi prie jo šaknų. Kartu tai įpareigoja naujai pažvelgti tiek į dvasingumo feno-

meną, tiek į jo ugdymo galimybių paieškas, siejamas su transcendentinių idealų priėmimu ir permaštymu. Kitaip pasakius, priimti iššūkį – siekti išminties ar dvasingumo, kaip gyvenimo prasmės atradimo ir darnos sukūrimo šaltinio, kaip vienos iš svarbiausių žmogaus asmenybės tapsmo sąlygų ir esminės auklėjimo misijos (L. Ferry, 2007; J. Mureika, 2006; T. Williams, 2006 ir kt.), leidžiančios padėti įveikti šiuolaikinio žmogaus dvasinės krizės padarinius.

Nemažai autorių, dabartinių amžių pavadinusių dvasinio skurdo ar dvasinės negalios laikotarpiu, jį įvardija ir kaip auklėjimo krizės amžių (A. Arendt, J. Gray, P. Jaspersen, T. Lickona, Y. Nomuro ir kt.). Iš auklėjimo krizės apraiškų, pasireiškiančių Vakarų ir Rytų pasaulyje, dažniausiai skiriama šeimos ir ugdymo institucijose vyraujantis vertybinis neutralumas, plintančios pavojingos augančios kartos nusižengimų formos, turinčios nemažai bendra su įvairių visuomenės sluoksnių politiniu, kultūriniu ir doroviniu nuosmukiu (smurtu, vagystėmis, sukčiavimu, žiaurumu, nepagarba, silpna atsakomybe, savižudybėmis ir kt.).

Lietuvoje auklėjimui taip pat skiriama nepakankamai dėmesio. Galima sakyti, kad įvairiose ugdymo institucijose pastaruoju metu daugiausia rūpinamasi individo kompetencijų, dažnai neturinčių ryšio su pamatinėmis vertybėmis, ugdymu. O Lietuvos klasikinėje pedagogikoje (S. Šalkauskis, A. Liaugminas, A. Maceina, A. Šerkšnas kt.) auklėjimas laikytas pagrindine ar aukščiausia ugdymo funkcija, kuria siekiama išugdyti vertingą ugdytinio asmenybę. Pasak A. Maceinos (1936), auklėjimas gali aprūpinti žmogų idealinėmis normomis ir vertybėmis, be kurių jis nesubręstų kaip asmenybė. Kitaip pasakius, šiomis vertybėmis ir idealais įmanoma sudvasinti

žmogiškąją prigimtį ir padėti žmogui tapti vertinga asmenybe. Kai kurie šiuolaikiniai edukologai (L. Jovaiša, B. Bitinas, V. Aramavičiūtė, E. Martišauskienė, K. Pukelis, O. Tijūnėlienė, R. Vasiliauskas ir kt.) taip pat deda pastangų suteikti auklėjimui reikiamą statusą tarp kitų ugdymo funkcijų. Žmogaus tapsmo procese „svarbesnė funkcija skirta auklėjimui, nes išsilavinimas dar nėra vertybė, o ja tampama tik sąveikoje su tinkamu išsiauklėjimu. Išsilavinimas be išsiauklėjimo gali atsisukti prieš patį žmogų ir kultūrą, taip dažnokai atsitinka šiandieninėje mūsų civilizacijoje“ (K. Pukelis, 1995, p. 39–40). Tik atitinkamas auklėjimas daro žmones civilizuotais žmonėmis, – pritaria ir rusų pedagogas Čitpad (2005). Tačiau iš Lietuvos edukologų, savo ilgamečiais teoriniais ir empiriniais tyrimais puoselėjančių hodegetiką, arba mokslą apie auklėjimą kaip vieningą sistemą, pravartu išskirti profesoriaus Leono Jovaišos indėlį. Šiuo vis stiprėjančios globalizacijos laikotarpiu ypač aktuali idėja, kad, brandinant žmogų kaip asmenybę, jis turi būti auklėjamas ir „kaip konkretus istorijos ir vietos subjektas, kaip tautietis, patriotas, visuomenininkas, darbininkas, inteligentas, šeimos žmogus“ (L. Jovaiša, 1995, p. 8).

Į tai atsižvelgus, **tyrimo objektu** pasirinkta – Leono Jovaišos auklėjimo mokslas fundamentalumo ir inovatyvumo sinergijos¹ kontekste.

Tyrimo tikslas – suaktualinti esmines Leono Jovaišos auklėjimo mokslo idėjas ir pagrįsti jų fundamentalumą bei inovatyvumą.

Tyrimo uždaviniai: 1. Atskleisti žmogaus prigimties, kaip pamatinio auklėjimo dėmens, esmę.

¹ Sinergija (gr. *synergia*) – bendras veikimas, sąveika, veikimas išvien (kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas).

2. Apibūdinti sisteminę-struktūrinę auklėjimo proceso sandarą:

- a) auklėjimo tikslų inovatyvumą;
- b) auklėjimo pagrindų ir principų šiuolaikiškumą;
- c) auklėjimo turinio integralumą;
- d) auklėjimo priemonių ir metodų adekvatumą.

3. Parodyti auklėjimo vietą L. Jovaišos holistinėje ugdymo sistemoje.

Tyrimo metodai: sisteminė ir analitinė L. Jovaišos mokslinių kūrinių auklėjimo klausimais aptartis, taip pat naujausios mokslinės literatūros ir švietimo politikos dokumentų analizė, interpretavimas, vertinimas.

Žmogaus samprata – auklėjimo šerdis

Žmogaus ugdymas, o ypač auklėjimas, giliausiai siekiantis jo būties gelmę fenomenas, atsiremia į žmogaus prigimtį. Keistai atrodo pedagoginės teorijos, kurios arba visai apie ją neužsimena, arba atsiriboja nuo jos, nes jei negalima moksliniais, tai yra gamtamoksliniais, metodais pažinti žmogaus vidaus pasaulį, geriau jo neliesiti ir nesukelti nepageidaujamų pasekmių. Tada paprasta žmogaus ugdymą prilyginti gyvūnų auginimui. Tokį požiūrį, sudarantį prielaidą menkinti pedagogikos kaip mokslo statusą, kreipiantis jį tik ugdymo technologijų link, teigia materializmo ir pragmatizmo išpažinėjai.

L. Jovaiša remiasi samprata, kad „žmogaus pasaulis – ne tik daiktų, žmonių ir erdvės visuma. Tai ir buvimas gyvenimo ir mirties akivaizdoje, realybė ir dvasios pasaulis, sąmonė ir pasąmonė“ (2003, p. 13). Taigi šalia visuotinai pripažįstamo kūno ir psichikos nurodoma dvasinė dimensija,

kuri įgalina žmogų santykiauti su pasauliu, pasirinkimo kriterijumi laikant vertybes. Čia autorius šalia postmodernaus pasaulio propaguojamų kintančių vertybių, jų nepa-neigdamas, kartu telkia mintį į amžinąsias, kurių „nepajėgia teikti žmonijos istorija, nes ji kintanti. Amžinąsias vertybes siūlo šaltiniai, kurie nekinta. Tai antiistoriniai dalykai, kreipiantys žvilgsnį į amžinybę“ (ten pat, p. 11). Taip suprasta žmogaus egzistencija atveria prieigas prie auklėjimo esmės, kuri subordinuoja visas prigimtines galias ir išplečia santykių su savimi, kitu žmogumi, daiktais, veikla horizontą, trumpai tariant, įgalina santykiauti su materialia ir idealia tikrove ir fokusuoja auklėjimą į pagalbą ir vadovavimą „gyventi pagal aukščiausias vertybes“ (2003, p. 12), laiduojant išorės ir vidaus galių jungtį, puoselėjant autentiškumą. Kaip toks požiūris gyvuoja pliuralistinėje auklėjimo erdvėje?

Pažymėtina, kad apie dvasinį žmogaus sandą vis dažniau prabyla ne tik filosofai (B. Kuzmickas, A. Gaižutis, M. C. Kagan), bet ir kitų sričių mokslininkai. Manoma, jeigu yra poreikiai, kurių negali tenkinti jokie žemiški dalykai, tai jie rodo antgamtinio pasaulio realumą (F. S. Collins, 2007). Gilėja religijos ir dvasingumo sąsajos išvalgos: nepritariama dalies psichologų nuomonei religinį tikėjimą priskirti išimtinai *ego* gynybinei funkcijai, „o ne *ego* raidos šerdžiai, centrui ir esmei“, nes būtent religija sudaro „sąlygas kiekviename tapsmo etape prasmingai susisieti su visa Būtimi“ (G. W. Allport, 1998, p. 110); ar nurodoma, kad „žmogus yra žmogus tik tiek, kiek suvokia save transcendencijos akivaizdoje, – negana to, jis yra asmenybė tik tiek, kiek yra suasmeninamas jos akivaizdoje, kiek persmelkiamas transcendencijos šauksmo“ (V. E. Frankl, 2007, p. 344) ir kt. Daugelyje

šalių (Jungtinėje Karalystėje, Vakarų Australijoje, Kanadoje ir kt.) bandoma dvasingumą sieti su auklėjimo tikslais. Netiesiogiai, siūlant plėtoti dvasines galias, dvasingumas tampa Lietuvos švietimo politikos strategų (M. Lukšienė, 2000) ir bendrųjų programų sudarytojų siekiamu dalyku.

Taigi L. Jovaišos auklėjimo sampratos priegijos ir atspirties taškai sulydo fundamentines ir šiuolaikines išvalgas apie žmogaus galias ir sudaro adekvataus auklėjimo (osi) prielaidas.

Auklėjimo tikslų inovatyvumas

Auklėjime, ir apskritai ugdyme, susilieja išorinis veikimas ir vidinis vyksmas. Pirmasis tarsi implikuoja antrąjį, todėl nelengva prognozuoti auklėjimą, formuluoti tikslus, siekti. Tikėtina, kad kuo išorinis ir vidinis sąlytis gilesnis, tuo galima tikėtis geresnių auklėjimo(si) rezultatų. Be to, jie sunkiai apibrėžiami laiko atžvilgiu. L. Jovaiša pažymi, kad tikslas yra „skatinamoji galutinio rezultato siekimo priežastis“ (2003, p. 17). Tad trumpalaikis auklėjimo tikslas turi išplaukti iš galutinio, kuris nusidriekia toli į ateitį, o tiksliau – apima visą žmogaus gyvenimą. Be abejonės, apibrėžti galutinį auklėjimo tikslą yra sudėtinga.

Profesorius, remdamasis auklėjimo samprata, auklėjimo tikslu mano esant psichologiškai ir filosofiškai darnią asmenybę, įkūnijamą biologinio, socialinio bei kultūrinio elgesio vienoje ir adekvačiu dvasios ir pasaulio santykiu. Tada auklėjimas turi sudaryti „sąlygas auklėtis“, žadinti „reikiamus išgyvenimus“, padėti suprasti „darnos vertybių reikšmę sau ir pasaulio tobulėjimui“, „susivokti savyje ir pasaulyje“, pagaliau „realizuoti vertybes gyvenime“ (2003, p. 18). Kad auklėtojas būtų pajėgus vadovauti tokiai auklėtinių savivokai

ir saviraiškai, autorius pateikia 22 punktu darnios asmenybės požymių sukonkrečintimą, pranokstantį žmogaus amžiaus bei laikmečio rėmus ir brėžiantį esminius darnių santykių su savimi ir universumu kontūrus. Daliniai auklėjimo tikslai nurodomi aptariant tam tikrais auklėjimo kryptis, nepaleidžiant iš akių galutinių.

Auklėjimo tikslų fundamentalumą rodo svarbiausių auklėjimo parametrų susiejimas, o inovatyvumą – šiuolaikiškumas. Darnus vystymasis (pastaruoju metu dar vadinamas tvariu, tolydžiu, subalansuotu) yra XX amžiaus pabaigos Jungtinių Tautų ekonomikos, socialinės raidos, aplinkos apsaugos institucijų sprendimas, ypač išsiskleidęs darnaus vystymosi švietimo strategija, kurią Jungtinių Tautų Generalinė asamblėja orientavo į 2005–2014 metų darnaus vystymosi dešimtmetį (2005), o Lietuvoje ji fokusuota į Nacionalinę darnaus vystymosi 2007–2015 metų švietimo programą, integruojančią mokymąsi mokytis, mokymąsi veikti, mokymąsi būti, mokymąsi gyventi ir dirbti drauge.

Pažymėtina, kad naujoji ugdymo tikslų taksonomija (R. I. Marzano, 2005) ryškina tris ugdymo tikslų lygmenis: ego, metakognityvinį ir kognityvinį, kurie atskleidžia visų asmens galių integraciją ir subordinaciją, o kartu atitinka L. Jovaišos žmogaus ir jo auklėjimo sampratą. Todėl L. Jovaišos darnios asmenybės ugdymo tikslas ne tik atliepia inovatyviems švietimo strateginiams poslinkiams pasaulio raidoje, bet ir tiesia jų įgyvendinimo kelius.

Auklėjimo pagrindų ir principų šiuolaikiškumas

Principus, kaip pagrindines idėjas, L. Jovaiša susieja su auklėjimo pamatais, čia rasdamas fundamentines jų ištakas. Lietu-

vos švietimo koncepcija (1992) grindžiama asmens ir kultūros sąsaja, o profesorius išplečia žiūros lauką, susiedamas *žmogų ir pasaulį*. Žmogus laikomas vientisa biologinės, psichologinės ir dvasinės prigimties struktūra, o pasaulis – erdvės, laiko ir daiktų visetu, kuriame žmogus kuria savo pasaulį. Todėl „auklėjimas turi suformuoti tinkamus žmogaus santykius su pasauliu“ (2003, p. 18), kurie remiasi filosofiniais, psichologiniais, auklėjimo istoriškumo ir auklėjimo pasauliškumo pamatais. Toks sisteminis požiūris į auklėjimo pamatų struktūrą plačiame kontekste atskleidžia šiuolaikinę auklėjimo erdvę, kurioje išryškunami svarbiausi *filosofiniai* aspektai: a) asmens veiklumo, nes „dvasia yra tas būties elementas, kuris filogenezėje ir ontogenezėje išjudina kūną, kad jis veiktų ir tobulėtų“ (ten pat, p. 27), tad itin svarbus dvasinis asmens veiklumas, pasireiškiantis ir refleksija, kurią nurodo daugelis šiuolaikinių edukologų (A. Pollard, 2006; R. Marzano, 2005 ir kt.), tik neatskleidžia filosofinių jos ištakų; b) laisvės, ypač vidinės, saistomos su valios laisve, autentišku apsisprendimu perimti aukštesnes vertybes, kurių nepaisymas kelia visuomenės susirūpinimą, nes virsta sauvalės manifestacija; c) tiesos siekio pažinti jutimais patiriamą ir nepatiriamą tikrovę. Tai iššūkis visuomenei, kuri linkusi dvejoti net mokslo tiesomis, bet tiesa, pasak L. Jovaišos, yra „viena didžiausių vertybių, nušviečiančių gyvenimo kelius, būties paslaptis“ (2003, p. 30). Todėl jos link veda kritiškas mąstymas, kurį įvairiais atžvilgiais aptaria naujausia pedagoginė mintis.

Iš *psichologinių* auklėjimo pamatų autorius nurodo intelektualumo, emocijų ir valingumo supratimo svarbą, teikdamas jų raišką šiuolaikiniame kontekste, išryš-

kindamas išminties, požiūrių, įsitikinimų, teisių žinojimo ir kt. reikalingumą, ugdant teisingumo dvasią; emocijų paskirtį pranešti asmeniui „objektų ar situacijų svarbą, prasmę“, teigiamai išgyventi tiesos, gėrio, grožio, tikėjimo ir kt. vertybes „dėl jų visuotinės prasmės“ (ten pat, p. 34); valingumo būtinumą, leidžiantį tikslingai, planingai teikti pagalbą auklėtiniams, kad jie gebėtų siekti savo gyvenimo tikslų.

Auklėjimo *istoriškumas* saistomas su auklėtojo dabartiškumu, kuris, „reprezentuoja tautinės, nacionalinės ir tarptautinės patirties tauriąsias savybes“ (2003, p. 35), atsiremdamas į praeitį ir numatydamas ateitį; humaniškumu, randančiu ištakas antikos mintyje; atsakingumu, kylančiu iš „istorinės patirties, iš sąžinės gelmių“ ir tampančiu galutine „prielaida tautos ir valstybės gyvybingumui“ (ten pat).

Pasauliškumas atveria žmogaus ir universumo (pasaulio) ryšius auklėjimo universalumo, veiklos organizavimo ir visuomeniškumo atžvilgiais. Auklėjimo universalumas, autoriaus nuomone, apima visa ir įpareigoja „tirti atskirų mokymo dalykų vidines sąsajas, tarpdalykinius ryšius, specialiųjų mokslų duomenis sieti su filosofija ir teologija“ (2003, p. 37). Kartu L. Jovaiša išpėja, kad pasauliškumo samprata nesutampa su dabar skleidžiama universalizmo ir kosmopolitizmo ideologija, priešiška tautos žmogaus ugdymo tikslams, nes kelias į pasaulį eina tėvų ir protėvių žeme. Veiklos organizavimas apima visas veiklos rūšis, įvairiais aspektais jungiančias asmens galias su mokslo, kultūros, praktikos ir kt. pasiekimais, laiduojančiais kultūros pasaulio kūrybą, remiamą dorovės. Auklėjimo visuomeniškumas saistomas su artimuoju pasauliu, įsiliejimu į jo problemų sprendimus.

Auklėjimo pamatai konkretnami aštuoniais auklėjimo principais, kurie, be dažnai išskiriamų (tikslingumo, atjautos, individualizavimo, veiksmingumo, kūrybingumo), plečiami saugos nuo „neigiamų ekologijos, klimato, maisto, asocialumo, subkultūros, amoralumo įtakų“ (2003, p. 40), kai pasaulis imamas įvardyti nesaugumo amžiumi (Hargreaves, 2008); prasmingumo, kuris randasi, kai „išgyvenamas pasaulis toks, koks yra, ir toks, koks galėtų būti įgyvendinus tiesos, gėrio, grožio ir šventumo idealus“ (L. Jovaiša, 2003, p. 42); peržangos, nes „tikrasis asmenybės adekvatumas pasauliui atsiveria idealiuose santykiuose“ (ten pat, p. 43).

Taigi L. Jovaiša šiuolaikiškai žvelgia į pamatines auklėjimo idėjas, išskirdamas pedagoginės pagalbos, ypač sąlygų sudarymo visoms asmens galioms skleisti, svarbą, susiedamas asmens, gimtojo krašto, pasaulio raidos supratimo integralumą ir prasmingumą, ugdytojo ir ugdytinio sąveikos veiksmingumą, fundamentaliai pagrįsdamas kylančių grėsmių prevenciją.

Auklėjimo turinio integralumas

Auklėjimo turinys persmelkia visą ugdytumo procesą, bet mokymo, veikiau praktikos, tikslais jis skaidomas į tris grupes: *bendrajį asmenybės auklėjimą, auklėjimą tautai bei visuomenei ir auklėjimą praktinei veiklai*, taip išryškinant svarbiausias auklėjimo kryptis.

Bendrasis asmenybės auklėjimas skleidžiamas meilės tiesai, teistiniu, etiniu, estetiniu, fiziniu auklėjimu ir savaikla. Taip apimamos sveikatos, tiesos, gėrio, grožio, šventumo vertybės, sujungiamas auklėjimas ir savaikla. Pažymėtina, kad L. Jovaiša plačiai pristato kiekvienos auklėjimo srities turinį. Tiesa apima gamtos, Dievo,

žmonių santykių, doros, grožio, teisingumo, visuomenės, tautos, grupės, asmens tiesą. Ir nors sunku užčiuopti tokio skirstymo kriterijus, tačiau akivaizdu, kad jie rodo dvasinę tiesos prigimtį, galinčią tapti bet kurio reiškinio kokybės nustatymo kriterijumi, kad aukščiausios, Maslow žodžiais, būties vertybės, vidujai susijusios, jas galima vienas kitomis aptarti. Autoriaus nuomone, tiesos vertybės sklandžiai įsilieja į galutinio auklėjimo tikslo – darnos siekį, glūdintį visatoje. Jį plečia teistinis auklėjimas, orientuotas į „galutinius žmogaus, pasaulio ir Visatos buvimo, raidos ir likimo klausimus“ (2003, p. 74), kuriuos esmiškai nagrinėja religinis auklėjimas. Etninio auklėjimo turinys savo ištakas taip pat randa antgamtinėje tikrovėje, nes „darna apskritai – pirmesnė už gamtos ir žmogaus darną“ (2003, p. 90). Jis skleidžiamas santykiais su savimi, kitais žmonėmis, dvasine kultūra, socialinėmis priedermėmis ir apima platų priedermių diapazoną, vėlgį kitu rakursu sulydantį dvasines vertybes. Šia linkme „visoms dvasinėms vertybėms cementuoti“ (2003, p. 106) kreipiamas ir estetinis auklėjimas, plėtojantis auklėtinių dvasinius santykius su objektyviomis grožio gėrybėmis, kurias, profesoriaus požiūriu, teikia gamta, žmonės, jų santykiai, žmonių darbas, jo rezultatai, menas, pirmučiausia žadinantis emocijas. Plačiame kontekste, tai yra užuomazgų, „kurios leis jam (žmogui) kurti ir valdyti pasaulį“ (2003, p. 116), teikiamas fizinis auklėjimas, grindžiamas savisaugos pradmenų (reakcijos, atsako, prisitaikymo) išplėtojimu, kurie šakojasi ne tik žmogaus anatomija ir fiziologija, individualia ir būsto higiena, bet ir žmogaus ekologija, implikuojančia žalingus materialinius, socialinius ir dvasinius poveikius, kurių svarbą pasauliui išlikti vis akivaizdžiau supranta visuomenė.

Bendrasis asmenybės auklėjimas užbaigiamas saviaukla, kuriai šiuolaikinė edukologija skiria vis daugiau dėmesio ir kuri remiasi savimone, susiformuojančia vystymosi raidoje bei tampančia įrankiu savajam Aš pažinti ir vertinti. Saviauklos turinys aprėpia asmens vidinį gyvenimą, taip pat santykius su aplinka, savo kūnu. Kartu autorius pažymi, jog svarbus pedagoginis vadovavimas, kad saviaukla nevirstų savidarka. Vadinasi, bendrojo asmenybės auklėjimo turinys apima visas žmogaus galias, kurios įvairiai subordinuojamos ir persmelkiamos aukščiausiomis vertybėmis, išryškinant holistinį jų pobūdį, kartu atveriamos galimybės jį įgyvendinti per visų dalykų pamokas ir kitą veiklą ir užtikrinti šiuolaikišką kompetencijų ugdymą, esmiškai saistomą su vertybių įgyvendinimu.

Auklėjimas tautai bei visuomenei priskiriamas prie specialiojo ugdymo, atliepiančiam į laikmečio iššūkius ir gilinant žmogaus ir pasaulio sąsają. Autorius remiasi S. Šalkauskio ir A. Maceinos tautinio auklėjimo patirtimi, ją praturtina ir išplečia, įtraukdamas pilietinį ugdymą. Todėl tautinės idėjos, gyvai pulsavusios kituose auklėjimo segmentuose, visomis spalvomis suspindi, kai prisiliečiama prie žmogaus egzistencinių pamatų – tautiškumo šaltinių: etninio žmogaus tipo, gimtosios kalbos, tautosakos, tradicijų, švenčių, istorijos, literatūros, padedančių išreikšti tautinę tapatybę. Bet tai tik pirmas žingsnis auklėjant tautai ir visuomenei, nes tautinio auklėjimo tikslas, L. Jovaišos nuomone, yra pasiekti „tautinę darną vardan Tėvynės stiprybės ir klestėjimo“ (2003, p. 151). Jis saistomas su išmintimi, apimančia bendrąją, socialinę, kultūrinę intelekto jėgą, kariniu rengimu, protiniu lavinimu ir darbinio auklėjimu, bendruomenės gyvenimo teigiamų įpročių (šviesos, tiesos, sutelktumo, organizuotu-

mo) ugdymu. Tačiau dar svarbiau pažadinti asmeninį santykį su tauta, reiškiamą patriotizmu, tai yra darbu jos gerovei. Autorius nurodo šias sritis: savigarbų tautiškumą; tautos savitumo supratimą ir meilę; tėvynės meilę; aktyvią veiklą dėl tautos laisvės, kultūros ir doros stiprybės; aktyvią veiklą prieš ekonomines, socialines, teises blogybes. Į jas žvelgiama ne tik reflektuojant Lietuvos istorijos pamokas, bet ir suprantant kosmopolitizmo keliamus pavojus, dabar kerojančias visuomenės ydas. Tuo auklėjimas tautai nesibaigia, o jo turinys kreipiamas į tautos kultūros (objektyvių materialinių ir dvasinių gėrybių) kūrybą, taip išitvirtinant tarp kitų nacijų. Auklėjant tautai ir visuomenei, svarbus visuomeninis auklėjimas, konkretinamas socialiniu, teisiniu, politiniu, ekonominiu auklėjimu. Išskiriamas ir pilietinis auklėjimas, kuris funkcionuoja panašiai kaip visuomeninis, tik fokusuojamas į pilietinę santarvę, be kurios darni asmenybė, darnūs jos ir universumo santykiai tiesiog negalimi. Taigi auklėjimas tautai ir visuomenei pateikiamas sulydant fundamentines ištakas, istorinę raidą ir laikmečio aktualijas.

Turint galvoje prieštarinę globalizacijos procesų įtaką asmens tautiškumui, kosmopolitizmo išitvirtinimo grėsmes, šiandien labai svarbu įsidėmėti ir suvokti šias profesoriaus tautinio auklėjimo idėjas, savo ruožtu skatinančias nelikti pasyviems šių globalių pokyčių akivaizdoje, nes priešingu atveju, taikliu filosofo A. Jokubaičio (2009) pastebėjimu, tautinis tapatumas mums slys iš po kojų.

Kita specialiojo ugdymo sritis – *auklėjimas praktinei veiklai*. Ją autorius saisto su auklėjimu tikrovei pažinti, auklėjimu bendrauti ir auklėjimu darbui. Auklėjimas tikrovei pažinti – mokymosi pagrindas, grindžiamas smalsumo žadinimu, sėkmės

išgyvenimu, pažintinių interesų, vertybių kildinimu. Bendravimas suprantamas kaip „žmonijos ir jos tautų egzistencijos sąlyga“ (2003, p. 183), todėl ji pristatoma plačiame kontekste, pradedant šeimos gyvenimu ir baigiant tarptautiniu žmonių sambūviu, o bendravimo turinys visais lygiais apima demokratinių, socialinių, ekonominių, psichologinių, religinių santykių tobulinimą, elgesio kultūros palaikymą, ikūnijant prigimtinių žmonių ir tautų lygiavertiškumą, tarptautinį teisingumą. Auklėjimo darbui turinys taip pat plėtojamas nuo paprastų buitinių darbų iki gamybos proceso pagrindų, atskleidžiant sąsajas su asmens savi-raiška, dorove, apeliuojama į valstybinius dokumentus. Tad gyvais pavyzdžiais, giliomis teorinėmis išvalgomis L. Jovaiša atliepia konstruktyvistinio ugdymo idėjoms, kurių pamatas – patirtis, įgyjama praktine veikla. Tik ją autorius išskleidžia visais būties parametrais, aiškiai rodydamas, kaip ji teikia „sąlygas išsiskleisti dvasinei individo prigimčiai“ (ten pat, p. 191), galinčiai integruoti visas veiklas.

Auklėjimo priemonių ir metodų adekvatumas

Auklėjimo specifika sunkina auklėjimo priemonių išgryninimą, nes jos įsilieja į visą ugdymo procesą (jau praėjo tie laikai, kai pedagoginėje veikloje buvo ieškoma „auklėjamųjų momentų“) ir dažnai kartu atlieka lavinamąją funkciją. Vis dėlto L. Jovaiša pabrėžia, kad kalba – vienintelė priemonė darniai, dvasingai asmenybei auklėti, nes „kalba prabyla ir žmogaus subjektyvumas – Aš, ir visa, kas jį objektyvuoja, konstatuoja pasauliui. Ji kuria asmenybės pasaulėvaizdį, pasaulėjautą, savipratą, teikia patirtį, kuri koncentruojasi sąmonėje ir pasąmonėje“, „kalba mate-

rializuojamas sąmonės (intelektu, jausmų ir valios) turinys, nors ji pati yra minties ir garso, dvasios ir materijos junginys, konkrečiai reiškiantis žmogaus prigimtį“ (2003, p. 66). Kitos auklėjimo priemonės (ugdamosios informacijos turinys, veikla, bendravimas, pavyzdys, vaizdas) glaudžiai susijusios su kalba, bet, siekiant konkrečių tikslų, įvairiai modeliuojamos. Ypatinga vieta skiriama auklėtojo asmenybei, nes auklėjimo metodai kreipiami į auklėtinių asmenybes. Todėl greta auklėjimo mokslo epistemologijos, pristatant auklėjimo metodikas pradedama nuo auklėtinių pažinimo ir vertinimo, aptariami individualūs auklėtinių skirtumai, veiklos ir elgesio motyvų tyrimo būdai, charakterio tyrimo galimybės, pažangumo ir intelekto, mokinių bendruomenės tyrimai. Tai puikus autoriaus atsakas į šiuolaikinės ugdymo paradigmos siekį remtis patirtimi ir įrodymais apie pasiektus rezultatus, kad būtų sudaromos prielaidos konstruktyviai modeliuoti pedagoginę pagalbą.

Auklėjimo metodai, kaip ugdymo siekių įgyvendinimo būdas, konkretinami aptariant bendrąjį ir specialųjį auklėjimą, o išgryninami pristatant svarbiausias auklėjimo metodikas: pavyzdžio, monologo, dialogo, veikdinimo, stimuliavimo, renginio. Kiekviena iš jų grindžiama fundamentinėmis išvalgomis apie jų esmę ir prasmę, ryšį su darnios asmenybės ugdymu, teikiama plačiame istoriniame-kultūriniame kontekste, konkretinama šiuolaikiniais metodais, nurodoma, iš ko galima spręsti apie auklėjamąjį poveikį. Toks sisteminis-struktūrinis auklėjimo metodų ir priemonių susiejimas su kitais auklėjimo proceso komponentais užbaigia vientisą auklėjimo proceso vaizdą ir kartu suponuoja jauseną apie daugialypį jų pritaikymą dabarties ugdymo institucijose.

Auklėjimas – esminė ugdymo proceso grandis

Auklėjimas, kaip ugdymo funkcija, užima ypatingą vietą ugdymo procese, nes jis „skirtas dvasinių jėgų sklaidai šiame pasaulyje“ (2003, p. 65) ir įgyvendinamas, kai žmogus išmoksta gyventi su kitais ir savimi, vadovaudamasis tiesos, tikėjimo, gėrio, grožio, sveikatos vertybėmis, kurios talpina (sakytume pranokstami) visas kitas vertybes. L. Jovaišos žodžiais, „auklėjimas turi pakilti virš niūrios kasdienybės, nešvaraus bei ydingo gyvenimo“ (2003, p. 15), kad sudarytų prielaidas pačiam asmeniui išvysti dvasinių vertybių šviesą, išgyventi jų trauką, nes tik taip žmogus įgyja naują kokybę, tampa asmenybe. Kitaip tariant, auklėjimas leidžia individui valdyti savo galias (siekiant žinių, kuriant materialines gėrybes ir kt.) ir kurti žmoniškus santykius su kitais. Pažymėtina, kad būtent šią materialios būties peržengimą, vertybinio santykio radimąsi L. Jovaiša plėtoja visoje „Hodegetikoje“, išleistoje 1995 ir 2003 metais. Tokio santykio svarbą kelia ir šiuolaikiniai Europos Sąjungos ir Lietuvos švietimo strategai, įtraukdami vertybines nuostatas į kompetencijų ugdymą. Todėl L. Jovaišos mintys, grindžiamos fundamentiniu žvilgsniu į žmogų ir pasaulį, sviri pagalba diegiant inovatyvias idėjas, įprasminančias kritinio mąstymo, konstruktyvaus ir refleksyvaus mokymo(si) svarbą šiuolaikinėje visuomenėje.

Išvados

Auklėjimo, kaip esminės ugdymo funkcijos, aktualumą pagrindžia globalizacijos ir postmodernizmo kontroversiška įtaka šiuolaikinio žmogaus ugdymui, atitolinanti jį nuo aukštesnių vertybių bei ide-

alų, padedančių sudvasinti žmogiškąją prigimtį ir žmogui tapti vertinga asmenybe. Turint galvoje dauginę postmodernios visuomenės kaitą, komplikuojančią vertybių, tapatumo ir santykių raidos procesus, šiandien svarbu labiau rūpintis tiek asmens dvasingumo ugdymu, tiek auklėjimo, kaip funkcinio ugdymo aspekto, tobulinimu, suponuojančiu dvasinės krizės padarinių įveikos prielaidas.

Nors kai kurie pasaulio edukologai, taip pat Lietuvos hodegetikos, arba auklėjimo mokslo, atstovai ir deda pastangų suteikti auklėjimui reikiamą statusą tarp kitų ugdymo funkcijų, bet vis dėlto svarbesnė funkcija skiriama ne auklėjimui, o individo kompetencijoms ar atskiriems gebėjimams, dažai neturintiems ryšio su pamatinėmis vertybėmis, ugdyti. Iš šio laikotarpio auklėjimo teoretikų pravartu išskirti profesoriaus Leono Jovaišos indėlį tiek į hodegetikos mokslo teorinių pagrindų kūrimą, tiek į jų pritaikymą auklėjimo praktikoje.

Fundamentalumo ir inovatyvumo sinergijos kontekste analizuojant esmines L. Jovaišos auklėjimo idėjas, susijusias su sisteminės ir struktūrinės auklėjimo proceso sandaros apibrėžtimi, ir jas aptariant remiantis naujausia mokslinė literatūra bei švietimo politikos dokumentais, išryškėja jų svarba tobulinant auklėjimą dabartinėje situacijoje. Išskirtinę reikšmę visų pirma pagrindžia profesoriaus deklaruojamų auklėjimo tikslų inovatyvumas, auklėjimo pagrindų ir principų šiuolaikiškumas, auklėjimo turinio integralumas, auklėjimo priemonių ir metodų adekvatumas, taip pat žmogaus prigimties, kaip pamatinio auklėjimo dėmens, atskleidimas ir auklėjimo vietos apibrėžtis visoje holistinėje ugdymo sistemoje.

LITERATŪRA

- Allport G. W. Tapsmas. Svarstymai apie asmenybės psichologiją. Vilnius: Vaga, 1998.
- Bauman Z. Globalizacija : pasekmės žmogui. Vilnius, 2007.
- Castells M. Tapatybės galia. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.
- Collins F. S. 2008 Dievo kalba: mokslininkas liudija tikėjimo į Dievą pagrindumą. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai, 2006.
- Čittapad. Dvasinis vaikų auklėjimas. Kaunas: Mijalba, 2005.
- Čiubrinskas V. Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos. Lietuviškojo identiteto trajektorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
- Ferry L. Išmokti gyventi. Vilnius: Tyto alba, 2007.
- Frankl V. E. Sielogyda. Gydytojo rūpestis siela. Vilnius: Vaga, 2007.
- Lietuvos švietimo koncepcija. Vilnius: Valstybinės leidybos centras, 1992.
- Giddens A. Modernybė ir tapatumas. Vilnius: Pradai, 2000.
- Hargreaves A. Mokymas žinių visuomenėje: švietimas nesaugumo amžiuje. Vilnius: Homo liber, 2008.
- Jensen E. Tobulas mokymas. Vilnius: AB OVO 1999.
- Jokubaitis A. Tautinė valstybė ir atsakomybė. Vertybių nykimas? Rimtas požiūris į atsakomybę. Vilnius, 2008.
- Jovaiša L. Edukologijos pradmenys Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2001.
- Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius: Agora, 1995.
- Jovaiša L. Hodegetika. Vilnius: Agora, 2003.
- Jovaiša L. Asmenybės auklėjimas. Ugdymo mokslas ir praktika. Vilnius: Agora, 2001.
- Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategija. Vilnius: Sėnų sala, 2005.
- Jungtinių Tautų Europos ekonomikos komisijos Darnaus vystymosi švietimo strategijos įgyvendinimo Vilniaus gairės. Vilnius: Švietimo aprūpinimo centras, 2005.
- Kritinio mąstymo ugdymas. Teorija ir praktika. Vilnius: Garnelis, 2001.
- Maceina A. Lavinimas ir auklėjimas // Lietuvos mokykla. 1936. Nr. 1.
- Marzano R. Naujoji ugdymo tikslų taksonomija. Vilnius: Žara, 2005.
- Mureika J. Pajaustos mintys. Vilnius: Spindulys, 2006.
- Petty G. Šiuolaikinis mokymas: praktinis vadovas. Vilnius: Tyto alba, 2006.
- Petty G. Įrodymais pagrįstas mokymas. Praktinis vadovas. Vilnius: Tyto alba, 2008.
- Pollard A. Refleksyvusis mokymas. Vilnius: Garnelis, 2006.
- Pukelis K. Mokytojų rengimas ir tautos kultūra. Kaunas: Aušra, 1995.
- Šutinienė I. Lietuvių tautinio identiteto raiška globalizacijos kontekstuose: tarp lokalumo ir daugiakultūriškumo. Lietuviškojo identiteto trajektorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
- Tomlinson J. Globalizacija ir kultūra. Vilnius: Mintis, 2002.
- Welch W. Mūsų postmodernioji modernybė. Vilnius: Alma littera, 2004.
- Williams T. Darnaus gyvenimo pamokos. Kaunas: Dajalita, 2006.

SCIENCE OF UPBRINGING BY LEONAS JOVAIŠA: SYNERGY OF FUNDAMENTALITY AND INNOVATION

Vanda Aramavičiūtė, Elvyda Martišauskienė

S u m m a r y

The article aims to substantiate the topicality of upbringing and its role in the process of personality education and development. Taking into account the controversial influence of globalisation and post-modernism on contemporary individual's values, identity and relations, more focus is laid on education and development of spirituality of an individual and the society as well as on improvement of upbringing as a functional aspect of education, which

presupposes coping with outcomes of spiritual crisis. Pursuing this goal, the article summarises the attitude of Leonas Jovaiša, a creator of fundamentals of hodegetics, to the science of upbringing. In the context of fundamentality and innovation discourse, its main ideas related to the definition of the purpose, trend and particularity of separate structural components of the process of upbringing are actualised. Following the latest scientific literature and documents of

education policy, it is proved that innovation of upbringing goals, modernity of fundamentals and principles of upbringing, integrity of upbringing content and adequacy of means and methods of upbringing declared by Leonas Jovai a have a considerable significance making upbringing more efficient in the context of modern globalisation challenges. The

revelation of human origin, as a fundamental component of upbringing, and determination of the place of upbringing in the holistic system of education also receive attention of researchers and theoreticians.

Key words: globalisation, spirituality, upbringing, structure of upbringing process, fundamentality, innovation.

Įteikta: 2009 08 05

Priimta: 2010 10 20